

МИГРАЦИОННА СИТУАЦИЯ В ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИТЕ СТРАНИ ОТ ЦЕНТРАЛНА И ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА

Чавдар Л. Милков

MIGRATION SITUATION IN THE POST-SOCIALIST COUNTRIES OF CENTRAL AND SOUTHEAST EUROPE

Chavdar L. Milkov

ABSTRACT: Modern migration processes and their consequences have rightly established themselves as one of the central fields of current policy in the European Union (EU). For centuries, Europe itself has been a continent of emigrants, with the inhabitants of European countries colonizing vast areas of the world in search of wealth, freedom and peace. Today, the trend is reversed: in the age of globalization, the Old Continent has become the ultimate goal of hitherto unknown, in scale and intensity, migration processes.

KEY WORDS: migration; migration processes; migration situation; post-socialist countries; politics; socialization; integration; legal regulation of migration

Предисловие

Проблемите на миграцията, като значим социален феномен, засягащи, с особена острота настоящето и бъдещето на милиони хора по света, са в полезрението на органите на властта и управлението на много страни. Дейността на органите на законодателната и изпълнителна власт, при решаване на мигрантските въпроси, се характеризира със следните общи признаци:

- Приемане на закони и други нормативно-правни актове от законодателната власт, чрез които ще се регулира принудителната и нелегална миграция;

- Присъединяване на всяка страна към международните конвенции, декларации, пактове и протоколи, приети от ООН, международни конференции и, преди всичко, такива като Конвенцията за статута на бежанците и регионалните конвенции, аналогични на посочената Конвенция;

- Разработване на подзаконови положения, правилници и инструкции, които конкретизират законодателно-правната база на миграцията;

- Определяне функциите на традиционните ведомства в областта на миграцията – Министерство на външните работи, Министерство на вътрешните работи, Гранична полиция, Митници, а също така, изграждане и функциониране на нови ведомства, доказали своята ефективност в други страни, с голям поток принудителна и нелегална миграция.

Създаването на законодателна база, свързана с въпросите на мигрантите, бежанците, националните малцинства, съотечествениците зад граница, изисква приемане на редица положения, инструкции както за всички проблеми, така и за отделните категории лица и за различните сектори на социалната дейност – социална адаптация и гражданска интеграция (получаване на образование, включително и висше, събиране на семействата, придобиване на професия и бъдеща реализация в трудовата дейност, постоянно местоживеене, приобщаване към културните ценности и традиции на приемащата страна, гарантирано здравеопазване и др.).

I. Миграционна ситуация в постсоциалистическите страни от Централна и Югоизточна Европа

Към 1 януари 2015 година в държавите членки на Европейския съюз (ЕС) живеят 34,3 милиона, родени извън ЕС-28, и 18,5 милиона души, които са родени в държава членка на ЕС, различна от тази, в която пребивават.

В абсолютно изражение броят на живеещите в държави членки на ЕС чуждестранни граждани към 1 януари 2015 година, е най-голям в Германия (7,5 милиона), Обединеното кралство (5,4 милиона), Италия (5,0 милиона), Испания (4,5 милиона) и Франция (4,4 милиона). Взети заедно, чуждестранните граждани в тези пет държави членки представляват 76 % от общия брой на чуждестранните граждани, които живеят във всички държави членки на ЕС, като в същите пет държави членки живее 63 % от цялото население на ЕС-28.

От 2008 година до момента събирането на данни в областта на миграцията, бежанците, гражданството и убежището се основава на Регламент (ЕО) № 862/2007 на Европейския парламент. Анализът и съставът на групите от ЕС, ЕАСТ и от държави кандидатки към 1 януари на референтната година са дадени в Регламент (ЕС) № 351/2010 на Европейския парламент (People in the EU: who are we and how do we live? 2015).

На 13 май 2015 година Европейската комисия представя Европейска програма за миграцията (COM 240 final), в която се очертават мерките, които ще бъдат взети незабавно в отговор на кризисната ситуация в Средиземноморието и Близкия Изток, както и стъпките, които трябва да бъдат предприети през следващите години, за по-добро управление на миграцията във всички нейни аспекти.

Освен политиките за насърчаване на наемането на работа, имиграционната политика често е съсредоточена върху две области: предотвратяване на неразрешената миграция и нелегалното наемане на мигранти, които нямат разрешение за работа, и насърчаване на интегрирането на имигрантите в обществото. В борбата срещу мрежите за превеждане през граница на нелегални имигранти и за трафик на хора в ЕС са мобилизирани значителни ресурси.

Днес, в анализа на ситуацията в страните от централна и Югоизточна Европа, трябва да се отчитат следните факти:

- Тези страни, от средата на 40-те години до началото на 90-те години на ХХ век, се намират в единно геополитическо пространство. Те са съюзници, сателити и праволинейни поддръжници на тоталитарната командно-административна съветската система, наложена на част от света след 1917 година. Страните са обединени в единна военно-политическа структура (Варшавски договор), активни членки са на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ), провеждат съгласувана политика на международната арена, начело със СССР.

- След „нежните“ революции, ликвидирането на Варшавския договор, разпада на СССР и СИВ, мнозинството страни от Централна и Югоизточна Европа (Унгария, Чехия, Полша, Словакия, Румъния и България) се ориентират към Западна Европа, стават пълноправни членки на НАТО и на европейските структури – Съвета на Европа и ЕС.

Тази ориентация в областта на външната политика на постсоциалистическите страни оказва влияние и върху политико-правния характер на законодателството им в областта на миграцията. Те се присъединяват към международните и регионалните правни актове, призвани да регулират миграционните процеси. Мнозинството от държавите от Централна и Югоизточна Европа приемат закони за бежанците, за правното положение на чужденците и лицата без гражданство. В отговор на изискванията на ЕС, при подготовката за приемането им в Съюза, въвеждат визов режим за всички страни от бившия Съветски съюз (с изключение на Литва, Латвия и Естония, които заедно с тях встъпват в НАТО и ЕС).

Общ ориентир в миграционната политика на посочените страни към Русия и бившите Съветски републики е стремежът да се следват международните и регионалните правни актове с универсален и конкретен характер, които са предназначени за регулиране на миграционните потоци в ЕС от Изток.

Изграждането на миграционното законодателство в новите членки на ЕС се съобразява с редица документи: Европейското съглашение за отмяна на визите за бежанците от 20 април 1959 година; Препоръка № 293 от 1961 година на Съвета на Европа за правото на убежище; Резолюция № 14 от 1967 година на Комитета на Министрите на Съвета на Европа за убежище на лица, намиращи се под заплахата от преследване; Европейската конвенция за екстрадиция от

13 декември 1957 година; Декларацията за териториално убежище на Комитета на Министрите на Съвета на Европа, приета на 18 януари 1980 година; Конвенцията за гражданско-правните аспекти на международно-похитените и отвлечени деца от 25 октомври 1980 година.

Тези особености се отнасят до статуса на бежанците и принудителните мигранти, процедурите за предоставяне на статут на бежанец, правото на жителство, депортацията и екстрадацията от страната, ако молителят не отговаря на изискванията на Конвенцията на ООН от 1951 година.

В някои от разгледаните страни, миграционните служби, като правило, са елемент от структурата на Министерствата на вътрешните работи, ползват се с голяма автономия в сферата на своята дейност. В разгледаните закони, в сравнително малка степен, са отразени въпросите, свързани със социалната адаптация и гражданска интеграция на мигрантите в приемащите страни.

Всички страни, които приемат различни видове имигранти, трябва сериозно да преустроят политиката си именно в тази област, тъй като същинската адаптация и интеграция ще гарантират нормален живот на чужденците в страната, ще тушират проявите на ксенофобия, расизъм, престъпност. Осигуряването на достъп до предучилищно възпитание, начално и средно образование, прием във висшите училища, курсове за квалификация и преквалификация, овладяване на професионални компетентности от страна на мигрантите ще улесни процесите на приобщаването им към съответната култура, традиции, нрави, обичаи на приемащата страна, редом със запазването на тяхната културна, религиозна, етническа и национална идентичност.

Страните в света, които създават система от държавни органи по проблемите на миграцията, и онези страни, които са изключително съпричастни към съществуващите договорености и съглашения в международен план, макар и на субрегионално ниво, не само са действителен фактор, но са и способни в значителна степен да повлияят позитивно върху миграционните процеси в планетарен мащаб.

II. Политика и законодателство на Република България в областта на местната и външна миграция

България приема закони за бежанците и чужденците и се присъединява към основните международно-правни актове. Тя парафира Конвенцията на ООН за статута на бежанците през 1993 година, но Конституцията, още през 1991 година, гарантира убежище на търсещите закрила от преследвания, войни, екологични катастрофи. Българската система в областта на даване на убежище се опира върху „Закон за бежанците”, който влиза в сила през 1999 година. Чрез него всеки чужденец може да потърси убежище в границите на страната, във всяко поделение на полицията, вътре в страната, а също така и в посолствата. Ако лицето е пристигнало в България, то е длъжно да подаде молба в рамките на първите 72 часа от пребиваването си в нея. При положение, че молбата е подадена по-късно, възможно е да се даде отказ именно по тази причина. По силата на закона приемането на молбите и последващото събеседване с чиновниците от имиграционните служби трябва да се проведе в рамките на три месеца и да се издаде разрешение. На практика това става често пъти в рамките на една или две години.

Молбата може да бъде отклонена веднага, ако за това има достатъчно основания: лицето не е бежанец, а икономически мигрант; търсено е за углавно престъпление в страната си или в друга държава; получило е убежище в трета страна.

Социалните условия за търсещите убежище са следните:

- След пристигане на лицата, търсещи убежище, те се настаняват в един от центровете за бежанци, разположени в различни части на страната.

- След регистрацията и събеседването много от тях си намират частни жилища, като за това им съдействат редица доброволни неправителствени организации.

- За целия период от престоя в центровете за бежанци се осигурява безплатна храна, безплатна медицинска помощ, предоставят се финансови средства за лични потребности.

- На бежанците се осигурява правна помощ (адвокати) чрез Българския Хелзински комитет, чийто услуги се заплащат чрез Управлението на Върховния комисар за бежанците на ООН.

- Признатите за бежанци получават разрешение за пребиваване, документи за пътуване, по-късно – българско гражданство, имат права за посещаване на езикови курсове.

- Във всички останали области бежанците имат същите права и задължения, като всички други български граждани – избирателни права, право на образование за тях и децата им (детски градини, училища, университети, квалификационни курсове, медицинска помощ, право на работа, съобразно професията и др.).

- Всички деца мигранти или родени на територията на България, без изключение и независимо от статута, са длъжни да посещават училище.

„Имиграцията в България е различна от имиграцията в Западна Европа и страните от ЕС. Тя започва по-късно и е несравнимо по-малобройна. Образът на имигранта в България е различен и почти противоположен на „класическия“. Много често безработицата сред имигрантите на Запад е много по-висока от тази сред местното население, в голямата си маса те са на периферията на пазара на труда. За разлика от този образ, имигрантите в България наемат българи за работа, като така създават работни места“, се отбелязва в Обобщения доклад „Гражданите на трети страни в черноморския регион“ (2009: 10).

Сериозен проблем, който поставя въпроси, свързани с ефективността на закрилата, предоставяна на децата бежанци в България, е установяването на родствените връзки в семейството. „Бежанците, пристигащи в България, често пъти не притежават документи за самоличност и гражданско състояние, поради което родствените връзки между тях се установяват само въз основа на техните изявления. Това може да породи ситуации, при които малолетни и непълнолетни лица да попаднат под влияние на хора, с които те нямат родствена връзка и които по обичай или по закон не са отговорни да полагат грижи за тях“, се отбелязва в изследването на Бежанско-медицинската служба на БЧК, по проект на ВК за бежанците на ООН (Закрила на децата бежанци в България, 2004: 10).

Никой не знае колко точно са българите по света. Напускат ни млади хора с високо образование – мозъци и интелекти, а внасяме смъртност – от страната излизат основно за учене и работа, а се връща възрастно поколение с пари. „Данните, които дават различните институции, се разминават, затова и този текст не претендира за абсолютна точност в цифрите, а се позоваваме на основните източници, които открихме.

За първи път официална цифра влиза в правителствен документ през 2016 година. До 3,5 милиона са българите извън границите на страната за последните 30 години, се казва в Годишния доклад за състоянието на националната сигурност през 2015 година. Той е приет през май 2016 година от кабинета „Борисов 2“ (Николов, Клисурова, 2020: 2).

Младите хора в ЕС вече не се възприемат като мигранти, а гледат на преместването си като отлична възможност за обучение, специализация, допълнителна квалификация или работа – така както от малкия град отиваш в големия. „Двата часа от Брюксел или Берлин са им по-близо от шестте часа до Варна. Те просто ходят на работа със самолет“ (Николов, Клисурова, 2020: 2).

Вътрешната миграция в България през 2019 година е обхванала 128 179 души. Възрастовата група с най-голям дял на преселващите е на тези от 20 до 39 години – 30,9% от общия брой на преселилите се, а младите под 20 години са 24,9%. Най-голям е потокът към столицата София – 19 969 души, следват областите Благоевград и Пловдив. Най-малък е дялът на преселилите се към Силистра и Разград – под 0,8%. „Кърджали е единствената област в страната, в която има положителен миграционен прираст, т. е., увеличава се стойността в числителя. Когато тези хора умрат, те ще влязат в знаменателя, но поне дотогава очакваната средна продължителност на живота в тази област ще е висока.

Тази миграция към Кърджали се състои изключително от хора, които са живяли в Турция. За 2018 година там са се завърнали да живеят 4000 души, като на 3600 от тях постоянното местожителство до този момент е било в съседна Турция. Близко е до ума, че става дума за хората, които бяха принудени да се изселят там по време на голямата екскурзия през 1989 година и сега се връщат да доживеят старините си в Родината“ (Николов, Клисурова, 2020: 3).

Броят на българите, сменили настоящия си адрес от страната с такъв в чужбина през 2019 година е 39 941 души. Всеки втори емигрант е на възраст между 20 и 39 години. Като дестинации водят Германия с дял 20,3% от емигриралите, Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия- 17,7% и Италия – 13,5%.

От чужбина в България са сменили местоживеенето си 37 929 души, включително и завърнали се българи. Най-много са имигрантите от Турция – 38,6%, Руската федерация – 9,1% и Германия – 6,6%.

Според данните на НСИ през 2018 година България е напусната от 33 225 български граждани, но за същия период други 29 559 българи са се завърнали трайно да живеят тук, т. е., нетната външна миграция е 3666 човека.

През 2017 година тази цифра е била 6089 човека, а през 2016 година – 9329 души.

Най-старите данни за външната миграция, с които разполага НСИ, са за 2007 година, когато има сравнително малко движение на хора през граница – 2958 напуснали страната и 1561 завърнали се. За сметка на това през 2009 година извън граница са заминали 19 039 българи, а са се завърнали само 3310, т. е., нетната външна миграция е достигнала рекордните 15 729 човека. Това не бива да ни учудва – 2 години след присъединяването ни към ЕС, когато пазарът на труда на всички страни от общността вече приемаше българските граждани, от това са се възползвали рекорден брой наши сънародници“ (Николов, Клисурова, 2020: 3).

Най-много българи живеят в Германия – 416 хиляди, сочат данни, които МВнР е изпратило на 31 януари 2019 година до сайта euoschicago.com. В челната десетка са още Турция с 350 хиляди, САЩ и Гърция с по 300 хиляди, Испания – 250 хиляди, Обединеното кралство Великобритания и Северна Ирландия – 200 хиляди, Италия – 120 хиляди, Канада – 70 хиляди, Франция – 60–80 хиляди, Австрия – 35 хиляди. „През 2011 година МВнР е посочило общ брой на българите по света 2 018 792, затова то отбелязва, че емигрантите ни са се увеличили с 400 хиляди“ (Николов, Клисурова, 2020: 3).

В следващите десетилетия на XXI век развитият свят ще бъде изправен пред страшно демографско предизвикателство. С увеличаването на продължителността на живота и намаляващото ниво на плодовитост в Северна Америка, Европа и тихоокеанските страни – Австралия, Япония и Нова Зеландия, населението във възрастта за пенсиониране ще расте, докато работната сила се свива. С други думи, богатите страни изчерпват младите хора. Единствената алтернатива за работещи хора в трудоспособна възраст, в сферите на материалното и духовно производство, на услугите и науката, са мигранските потоци от останалия свят, които могат чудесно да се вградят в социалните и икономическите системи на приемащите страни.

Република България не прави изключение. Всички институции, свързани с бизнеса, с работодателите, от десетилетие бият тревога за необходимостта от 100 до 150 хиляди млади хора, които да се влеят в производствената сфера.

Международният опит дава основание да се защитава позицията, че голяма част от проблемите на мигрантите могат и трябва да се решават на общинско (местно) ниво. Именно местните власти, в партньорства с централната власт и НПО, играят важна роля в подготовката на съответстващите условия за установяване на нормални отношения между мигрантите и местното население, изхождайки от спецификата на всеки район (местоположение на общината, брой мигранти в нея, инфраструктура, училища, болници, заетост на работната ръка, културни институции, безработица, наличие или отсъствие на етнически и малцинствени групи на чужденци, религиозни и обредни домове и др.). Много общини в развитите държави имат

дълголетен опит в областта на дейността с мигранти – настаняване, обхват на хората в работоспособна възраст, настаняване на децата и младежите в детски градини, училища и колежи, здравни, медицински и социални услуги, които, от своя страна, водят до успешна социална адаптация и гражданска интеграция на мигрантите.

Заключение

Насилствено преселените хора в резултат на военни, етнополитически, религиозни, екологически, социални конфликти са едни от най-уязвимите групи население на планетата в областта на здравното, психично, образователно, имуществено, професионално и социално осигуряване.

В първите две десетилетия на XXI век в процесите на миграция са обхванати огромни маси хора от всички континенти, религии, етноси, цвят на кожата, възрасти. Принудителната миграция, от своя страна, води до тежки последствия както за отделния индивид, така и за много страни и световното съобщество, в цялост.

Статията свидетелства, че общочовешките проблеми на миграцията засягат всички отрасли на научното знание, а от това се налага и изводът, че изучаването ѝ е възможно само чрез комплексни възгледи, позиции и оценки.

Миграцията на населението се разглежда в контекста на социално-икономическото развитие, но и с отчитане на нравствено-педагогическите категории. Изследването на миграцията е проведено от позициите на цялостна концепция, осмислени са историческите и социално-педагогически процеси и явления върху основата на балансиран научни подходи. Това, от своя страна, изисква щателен подбор на източниците и тяхната оценка.

Считаме за необходимо в основата на изследването да се положат документи от международен и национален характер, международни документи с универсален характер, приети от ООН, ВКБ на ООН, МОМ, МОТ, ЕС и др., както и материали на НПО.

В света е натрупан достатъчно материал, свързан с миграционните процеси, който отразява различните аспекти от живота и дейността на хората, протичащи в непривични, често пъти екстремални етнико-расови, конфесионални, политически, икономически, екологически и природни условия.

Анализът на многобройните литературни източници показва, че могат да се изведат редица закономерности в процеса на миграция: повишена подвижност на мъжете в сравнение с жените; в районите, където са съсредоточени големи групи мигранти, броят на мъжете е по-голям от този на жените; повишена миграционна подвижност притежават лицата в трудоспособна възраст, самотниците и юношите в края на периода (около 17-18 години).

Разработката води до извода, че международната миграция, макар и отстъпваща по своя обем на вътрешната, определя бъдещото развитие на миграционното движение както по целия свят, така и в Обединена Европа, оказвайки съществено етнополитическо, социално-икономическо и демографско въздействие.

Световната миграционна ситуация в първото двадесетилетие на XXI век, в условията на по-нататъшна социална поляризация, усилване на цивилизационните, културните, етническите и религиозни противоречия, ръста и заплахата от сепаратизъм и тероризъм, изисква от държавните ръководители, политици и учени засилено внимание над тези проблеми, насочване на средства и ресурси, търсене на мерки за смекчаване на факторите и причините, предизвикващи принудителната миграция на милиони хора, чиито основни човешки права непрекъснато се нарушават.

В този контекст на развитие на световната общност, в политиката на страните-донори и страните-реципиенти, трябва да бъдат изработени ефективни мерки за регулиране и управление на миграционните процеси, съществуващи и трайно настанили се в живота на Човечеството.

Литература:

1. **Гражданите на трети страни в черноморския регион. (2009).** Обобщен доклад. Европейски фонд за интеграция на граждани на трети страни. Министерство на труда и социалната политика на Република България. София.
2. **Закон за чужденците в Република България. (1998).** Държавен вестник. Бр. 153. 23. 12.
3. **Закрила на децата-бежанци в България. (2004).** Български Червен Кръст. София.
4. **Кръстева, А. (2014).** От миграция към мобилност: политики и пътища. Издателство на Нов български университет. София.
5. **Николов, Хр., Л. Клисурова. (2020).** Идва ли краят на изнасянето от България. 24 часа. 04. 04.
6. **Програма за интеграция на бежанците в Република България. (2000).** Международна конференция. 17–18.10.2000. София.
7. **Янакиев, К. (2018).** Бежанците и „християнската ни традиция“. Култура. 07.07.

*Гл. ас. д-р Чавдар Лучиянов Милков
катедра „Социална и специална педагогика“*

Педагогически факултет

Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ ch.milkov@shu.bg